

A Critical Analysis and Reassessment of the Performance of Lions Clubs International and the Development of Welfare within Iran's Civil Society Sphere (۱۹۵۷-۱۹۷۸)

Hossein Rouhani Sadr^۱

Abdollah Sajedi^۲

Nezam ali Dehnav^۳

Abstract

Lions Clubs International was established in Iran between ۱۹۵۷ and ۱۹۷۸ within a socio-political context characterized by state-led developmental policies, the expansion of dependent capitalism, and the emergence of modern civil institutions. Employing a descriptive-analytical approach and drawing upon archival documents, official reports, and published sources, this study examines the intersection of three key elements—political power, economic capital, and organized activities—within the Lions Club and explores its role in promoting social welfare and reproducing the mechanisms of civil society in Iran. The central question of this research is how Lions Clubs International, operating within the framework of state–society relations and under the influence of prevailing power structures, was able to utilize economic and philanthropic networks to establish a civic model of organization and social participation. The findings indicate that the Club's welfare and humanitarian activities were shaped by broader geopolitical rivalries and by objectives associated with the concealed networks of modern Freemasonry. Supported by the state, the participation of economic elites, and the voluntary engagement of its members, the organization contributed to strengthening certain dimensions of civil society, including civic organization, social responsibility, and participatory networking. Nevertheless, these activities were not entirely independent of the dominant political and ideological structures of the period;

^۱. PhD Candidate in Post-Islamic History, Payame Noor University, Tehran, Iran (Corresponding Author)
Email: hoseimrz@yahoo.com .

^۲. Professor of Department of History, Payame Noor University, Tehran, Iran
Email: a_sajedi@pnu.ac.ir .

^۳. Associate Professor of Department of History, Payame Noor University, Tehran, Iran
Email: N_dehnavi@pnu.ac.ir.

Received: ۲۰۲۵/۱۱/۱۸ , Accepted: ۲۰۲۶/۰۶/۲۹

rather, they functioned within a complex interplay of state authority, international influence, and elite interests

Keywords: Civil Society; Development; Lions Clubs International; International Organizations; Great Powers.

Introduction

From the mid-1900s onward, concurrent with the expansion of modernization programs and the increasing presence of international institutions in social and cultural spheres, new organizations emerged in Iran that presented themselves as promoters of humanitarian values and public service. One such institution was the International Lions Foundation, which operated from April 1907 to February 1979 through local clubs under the slogans of “service to society” and “thinking globally,” functioning as a component of Iran’s emerging civil society. During the 1900s–1970s, social participation in Iran was expanded within a controlled framework through welfare, educational, and humanitarian organizations that reflected a modernizing approach. In this context, the Lions Foundation may be regarded as an example of a dependent civil society, simultaneously performing welfare and cultural functions while operating within a hegemonic Western discourse. This article seeks to re-examine archival documents and contemporary sources in order to investigate the social and humanitarian achievements of this foundation and assess their contribution to the development of civil society or to other potentially conflicting objectives.

Materials and Methods

This study adopts a descriptive-analytical approach and draws upon archival documents, official reports, and published sources to examine the interaction among three key components—political power, economic capital, and organized activities—within the Lions Clubs. It aims to explore the role of this foundation in the development of social welfare and the reproduction of civil society mechanisms in Iran, while providing a balanced account of its objectives, functions, and its contribution to social development, social welfare, and the formation of elite networks.

Discussion and Results

The International Lions Clubs, founded on the principles of friendship, solidarity among members, international cooperation, and service to humanity, maintained a broad presence in Iran’s social sphere from September 1941 to February 1979. Owing to their complexity and multifaceted nature, as well as the objectives pursued by their principal actors and administrators and the governmental perspectives that shaped their activities, the services and functions of these organizations have frequently been met with skepticism, criticism, and, in some cases, scholarly

neglect. According to the sources examined, the International Lions Clubs were distinguished from other service organizations in three respects: first, the number of clubs and members, which made them one of the largest service organizations in the world; second, the rapid expansion and promotion of Lionism worldwide; and third, the number of annual humanitarian programs implemented, which exceeded those of many comparable organizations. One notable feature of the Lions Clubs was the distinct profile of their administrators compared with those of other international institutions. In Iran, from the outset, certain elements of this model overlapped with long-standing traditions of charitable activity, attracting both traditionalist groups and modernist currents to philanthropic activities aligned with the Lions Charter, particularly because practices such as *shir-mardi* (chivalry and altruistic service) had deep roots in Iranian culture. Expanding social welfare capacities required complementary organizations alongside governmental institutions. During the period under study, an independent and inclusive civil society remained weak; nevertheless, various associations, clubs, and service organizations flourished, often in close connection with the state, economic elites, and modernization projects. Through their service activities, these organizations simultaneously generated social capital and reinforced social prestige. Consequently, Lions functioned both as a charitable association and as an intermediary institution operating at the intersection of the state, the market, and society. Although the government's security-oriented outlook initially fostered suspicion toward many social organizations, this approach gradually evolved, and such institutions came to be regarded as potential instruments for directing and regulating civic activities, as well as means of enhancing international legitimacy.

Conclusion

The participation of some government officials and state-affiliated actors in these clubs created opportunities to reduce the gap between the state and society; however, this potential was never fully realized, and public access and equal participation remained limited. Ultimately, the activities of this institution and similar organizations cannot be analyzed independently of the plans, strategies, and intellectual currents associated with dominant power structures. At the same time, under both international pressure and in an effort to justify its own performance, the government periodically facilitated and supported such institutions.

Bibliography

Abadyan, Hossein (۱۳۸۷), *Two decades of the final years of the Pahlavi rule*, Tehran: Mo'assese-ye Motale'ât va Pazhoeshhâ-ye Siasi. [In Persian]

Abdollahi, Mohsen; Bashiri-Mousavi, Mahshid (۱۳۹۹), "The role of civil society organizations in poverty reduction", *Faslname-ye Refah-e Ejtemâ'i*, year ۱۰, no. ۰۹. [In Persian]

Amidi, Reza; Ghafari, Gholamreza (۱۳۹۰), *Quality of life, the indicator of social development*, Tehran: Shiraze Ketab-e Ma; Shiraze; Pardis-e Danesh. [In Persian]

Behrman, Edward (۱۳۷۳), *Culture control: the role of the Carnegie, Ford, and Rockefeller foundations in US foreign policy*, trans. Hamid Elyasi, Tehran: Nashr-e Ney. [In Persian]

Chomsky, Noam (۱۳۷۰), *The Cold War decade*, trans. Shahrokh Vaziri, Tehran: Parsa. [In Persian]

Foran, John (۱۳۷۷), *Fragile resistance: the history of social transformations in Iran from the Safavid period to the post-revolution years*, trans. Ahmad Tadayyon, Tehran: Khadamat-e Farhangi-ye Rasa. [In Persian]

Haeri, Abdolhadi (۱۳۶۸), *History of movements and activities of Freemasonry in Islamic countries*, Mashhad: Mo'assese-ye Chap va Enteshârât-e Âstân-e Qods-e Razavi. [In Persian]

Hoghugh-e beyn-olmelali-ye bashardostaneh: pasokh be porsesh-hâ-ye shomâ (۱۳۹۶), Tehran: Komite-ye beyn-olmelali-ye Slib-e Sorkh. [In Persian]

Hamadeh, Hossein Omar (۱۹۸۲), *Al-Rutariyah and the Rotarians and the inevitability of the collapse of destructive secret movements*, Damascus: n.a. [In Persian]

Kamali, Masoud (۱۳۸۱), *Civil society, state, and modernization in contemporary Iran*, trans. Kamal Poladi, Tehran: Markaz-e Bazshenasi-ye Eslam va Iran (Entesharat-e Baz). [In Persian]

Klub-e Layanz be روایت-e asnad-e SAVAK (۱۳۹۰), vols. ۱-۲, Tehran: Markaz-e Barrasi-ye Asnad-e Tarikhi-ye Vezarat-e Ettela'at. [In Persian]

Makuze, Herbert; Habermas, Jurgen; Benjamin, Walter; et al. (۱۳۸۱), *Western Marxism and the Frankfurt School*, introd. and trans. Reza Najafzadeh, Tehran: Qasidehsara. [In Persian]

McWilliams, W. S.; Piotrowski, H. (۱۴۰۰), *The history of the world after the Second World War*, trans. Fatemeh Shadab, Tehran: Qoqun Publications. [In Persian]

Namahâ-ye Amirkabir be enzemâm-e resale-ye Nawader al-Amir (۱۳۷۱), ed. Ali Aldavud, Tehran: Nashr-e Tarikh-e Iran. [In Persian]

Naghsh va jaygah-e sazman-hâ-ye qeyr-dowlati dar arse-ye faoliyat-hâ-ye melli va beyn-olmelali (majmou'e maqâlat) (۱۳۸۰), Tehran: Daftar-e Motale'at va Tahqiqat-e Siasi-ye Vezarat-e Keshvar. [In Persian]

Ra'in, Esmâ'il (۱۳۵۷), *Faramoshkhaneh*, vol. ۲, Tehran: bi-jâ. [In Persian]

Rubin, Barry (۱۳۶۳), *The power struggle in Iran*, trans. Mahmoud Moshrefi, Tehran: Ashtiyani. [In Persian]

Sattarifar, Mohammad (۱۳۹۹), *The foundations of development and underdevelopment*, Tehran: Markaz-e Chap va Entesharat-e Daneshgah-e Allameh Tabataba'i. [In Persian]

Tavasoli, Gholamabbas; Hosseini Nejadi, Seyyed Mahmoud (۱۳۸۳), "The social reality of citizenship in Iran", *Dore-ye* ۲, no. ۲, pp. ۳۲-۶۲. [In Persian]

Periodicals

Shirnāmeḥ, no. ۱, Bahman ۱۳۴۰. [In Persian].

Shirnāmeḥ, no. ۲, May ۱۹۶۲ [In Persian].

Archival Documents

Sāzmān-e Asnād va Ketābkhāneh-ye Melli-ye Irān (SAKMA), document nos. ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۳۰/۷/۱۳۰۳; ۶۰۶۸۹-۲۹۳; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۱۷/۶/۱۳۰۳; ۶۲۲۶۴-۲۹۳, Ordibehesht ۱۳۳۹; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۱۸/۱/۲۰۳۰; ۶۱۸۴۴-۲۹۳, ۱۳۴۷: ۲۱, ۲۴-۲۰; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۱۷/۶/۱۳۰۳; ۶۲۲۶۴-۲۹۳, Ordibehesht ۱۳۳۹; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۱۸/۱/۲۰۳۰; ۶۲۲۶۴-۲۹۳, Ordibehesht ۱۳۳۹: ۲۴; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۸/۱۰/۱۳۰۰; ۶۱۸۴۴-۲۹۳, ۱۳۴۷: ۲۱, ۲۴-۲۰; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۸/۱۲/۱۳۴۹; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۲۳/۷/۱۳۰۳; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۲۱/۱/۱۳۰۰; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۱۹/۱۱/۱۳۰۰; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۱۷/۱۰/۱۳۰۱; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۱۷/۱۰/۱۳۰۱; ۲۲/۱/۱۳۰۲; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۸/۱۰/۱۳۰۲; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۱۷/۶/۱۳۰۳; ۱۱/۱/۱۳۰۳; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۲۴/۲/۱۳۰۴; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۳/۷/۱۳۰۳; ۲۲/۷/۱۳۰۳; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۲۲/۷/۱۳۰۳; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۲۲/۷/۱۳۰۳; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۱۷/۱۲/۱۳۰۴; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۳۰/۵/۱۳۰۳; ۶۹۹۳۷-۲۹۳; ۲۴/۶/۱۳۰۲; ۶۱۸۴۴-۲۹۳, ۱۳۴۷: ۲۱, ۲۴-۲۰; ۶۲۲۶۴-۲۹۳, Ordibehesht ۱۳۳۹: ۲۴; ۶۲۲۶۴-۲۹۳, Ordibehesht ۱۳۳۹: ۳۳-۴۲; ۶۱۸۴۴-۲۹۳: ۲۸; ۶۱۰۷۷-۲۹۳, ۱/۱۲/۱۳۴۰; ۶۱۰۷۷-۲۹۳, ۴/۲/۱۳۴۱; ۴۲/۲۶۳۶; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۲۶/۱۱/۱۳۰۳; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۸/۱۰/۱۳۰۲; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۳۱/۳/۱۳۴۹; ۱۹/۱۲/۱۳۴۹; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۸/۱۰/۱۳۰۰; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۸/۱۲/۱۳۴۹; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۲۳/۷/۱۳۰۳; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۲۱/۱/۱۳۰۰; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۱۹/۱۱/۱۳۰۰; ۶۰۶۸۹-۲۹۳; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۱۷/۱۰/۱۳۰۱; ۲۲/۱/۱۳۰۲; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۲۰/۶/۱۳۰۲; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۸/۱۰/۱۳۰۲; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۱۷/۶/۱۳۰۳; ۱۱/۱/۱۳۰۳; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۲۴/۲/۱۳۰۴; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۲۶/۵/۱۳۰۳; ۶۹۹۳۷-۲۹۳, ۲۷/۵/۱۳۰۳; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۳/۷/۱۳۰۳; ۲۲/۷/۱۳۰۳; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۵/۸/۱۳۰۳; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۳۰/۷/۱۳۰۳; ۶۰۶۸۹-۲۹۳; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۱۷/۱۲/۱۳۰۴; ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۲۰/۱/۲۰۳۰ (۱۳۰۰); ۶۳۸۳۲-۲۹۳, ۳۰/۷/۱۳۰۳; ۶۰۶۸۹-۲۹۳; ۳۰۱۸۳/۲۳۰. [In Persian].

Website

Zendegī-nāmeḥ-ye Marḥūm Nūshirvānī (Biography of the Late Nushirvani), available at: <https://int.nit.ac.ir/fa/page/۴۰۱> [In Persian].

تحلیل و بازخوانی انتقادی عملکرد کلوپ بین‌المللی لاینز و توسعه رفاه در سپهر جامعه مدنی ایران (۱۳۳۶-۱۳۵۷ شمسی)

حسین روحانی صدر^۱

عبدالله ساجدی^۲

نظامعلی دهنوی^۳

چکیده

بنیاد بین‌المللی لاینز در ایران سال‌های ۱۳۳۶ تا ۱۳۵۷ش، در بستری شکل گرفت که سیاست‌های توسعه‌گرای حاکمیت، گسترش سرمایه‌داری وابسته و نهادهای نوپای مدنی، هم‌زمان در حال دگرگونی بودند. این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از اسناد آرشیوی، گزارش‌های رسمی و منابع منتشرشده، به بررسی چگونگی هم‌نشینی سه مؤلفه قدرت سیاسی، سرمایه اقتصادی و فعالیت‌های سازمان‌یافته در کلوپ لاینز می‌پردازد و می‌کوشد نقش این بنیاد را در توسعه رفاه اجتماعی و بازتولید سازوکارهای جامعه مدنی ایران به بحث بگذارد. مسئله اصلی پژوهش این است که لاینز چگونه توانست در چارچوب روابط دولت-ملت و در سایه ساختار قدرت، از ظرفیت‌های شبکه‌های اقتصادی و خیرخواهانه بهره‌گیرد و الگویی مدنی از سازمان‌یابی و مشارکت اجتماعی ایجاد کند؟ یافته‌ها نشان می‌دهد خدمات لاینز در پرتو اهداف و ارتباطات پنهانی ماسونیزم نوین در حوزه رفاه عمومی و اقدامات بشردوستانه و رقابت بلوک قدرت تعریف می‌شد که در تعامل با حمایت حاکمیت، مشارکت نخبگان اقتصادی و کنش داوطلبانه اعضا، به تقویت برخی عناصر جامعه مدنی - همچون سازمان‌یافتگی مدنی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و شبکه‌سازی مشارکتی - یاری رساند.

۱. دانشجوی دکتری تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشگاه پیام نور تهران، ایران (نویسنده مسئول)، hoseinirz@yahoo.com

۲. استادیار گروه تاریخ دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، a_sajedi@pnu.ac.ir

۳. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، I.R.Iran.N_dehnavi@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۰۸

کلمات کلیدی: جامعه مدنی، توسعه، کلوب لاینز، نهادهای بین‌المللی، قدرت‌های بزرگ.

۱. مقدمه

از میانه دهه ۱۳۳۰ شمسی، هم‌زمان با گسترش برنامه‌های نوسازی و حضور فزاینده نهادهای بین‌المللی در عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی، سازمان‌های جدیدی در ایران شکل گرفتند که خود را حامل ارزش‌های انسان‌دوستی و خدمت عمومی معرفی می‌کردند. یکی از این نهادها، بنیاد بین‌المللی لاینز بود که از فروردین ۱۳۳۶ تا بهمن ۱۳۵۷ فعالیت داشت و در قالب کلوب‌های محلی با شعار «خدمت به جامعه» و «جهانی اندیشیدن» به‌عنوان حلقه‌ای از جامعه مدنی نوپای ایران ایفای نقش می‌کرد. مفهوم جامعه مدنی در این پژوهش، به‌معنای مجموعه‌ای از نهادهای میانجی میان حاکمیت و جامعه است که مستقل از ساختار قدرت سیاسی، در عرصه عمومی کنش اجتماعی دارند (گرامشی، ۱۹۷۱؛ پاتنام، ۱۹۹۳) و در ایران دهه‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۵۰، با رویکردی مدرن‌سازانه، به‌واسطه سازمان‌های رفاهی، آموزشی و بشردوستانه، مشارکت اجتماعی در قالبی کنترل‌شده گسترش داده شد. در این میان، بنیاد لاینز می‌تواند نمونه‌ای از جامعه مدنی وابسته (Dependent Civil Society) باشد که هم‌زمان کارکرد رفاهی و فرهنگی داشت؛ اما در چارچوب گفتمان هژمونیک غربی عمل می‌کرد. طبق نظریه پردازان سرمایه اجتماعی مانند پاتنام (Putnam) این نوع نهادها را می‌توان مؤثرترین شکل ایجاد اعتماد اجتماعی و مشارکت دانست (Putnam, ۲۰۰۰) که در ایران بیشتر تولیدکننده سرمایه اجتماعی ارتباطی و بخشی از فرهنگ «مدرن‌سازی طبقه نخبه» بودند؛ زیرا اعضای آن اغلب از نخبگان اقتصادی، پزشکان، صاحبان سرمایه، مدیران و وابستگان به ساختار دولتی بودند. مطابق دیدگاه پاره‌تو و موسکا و همچنین تحلیل‌های جدیدتر درباره شبکه‌های نخبگانی، آنها توانستند مکانیزمی برای تثبیت روابط میان نخبگان اقتصادی و سیاسی باشند؛ ابزار اعتبار اجتماعی برای صاحبان سرمایه فراهم کنند و نقش واسطه‌ای میان دولت، بازار و جامعه داشته باشند (Bourdieu, ۱۹۸۴).

اغلب پژوهش‌های پیشین درباره لاینز ایران، بر جنبه‌های سیاسی و امنیتی آن تمرکز کرده‌اند و حضور این نهاد را در راستای اهداف اطلاعاتی بلوک غرب دانسته‌اند (برمن، ۱۳۷۳). باین‌حال، این مقاله در پی آن است که با بازخوانی اسناد آرشیوی و منابع معاصر، دستاوردهای اجتماعی و بشردوستانه این بنیاد را در راستای رشد و توسعه جامعه مدنی یا هرگونه اهداف مغایر آن بررسی کند. پرسش‌های اصلی پژوهش عبارت‌اند از: چگونه بنیاد بین‌المللی لاینز در چارچوب نوسازی توانست بخشی از ساختار جامعه مدنی ایران را شکل دهد؟ تا چه حد می‌توان فعالیت‌های آن را تجلی مشارکت مدنی و حقوق شهروندی دانست؟

این مقاله با روش تاریخی-تحلیلی و با اتکا بر اسناد آرشیوی و نشریات، می‌کوشد تصویری متوازن از نقش و اهداف بنیاد لاینز و نیز میزان کارکرد و تحقق توسعه و رفاه اجتماعی و شکل‌گیری شبکه نخبگان توسط این بنیاد را ارائه نماید.

۲. پیشینه پژوهش

بررسی آثار منتشرشده درباره باشگاه بین‌المللی لاینز ایران نشان می‌دهد که بیشتر پژوهش‌ها، این نهاد را از منظر سیاسی و امنیتی تحلیل کرده‌اند و کم‌تر به ابعاد اجتماعی آن پرداخته‌اند. از میان منابع، کتاب دوجلدی *کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک* (۱۳۹۰) و کتاب *فراماسونرها و روتارین‌ها و لاینزهای ایران* (۱۳۷۷)، گرچه اسناد ارزشمندی در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهند، اما تمرکز آن‌ها بر روابط پشت‌پرده و مناسبات اطلاعاتی اعضاست. این آثار کم‌تر به زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و خدماتی فعالیت‌های لاینز و میزان موفقیت یا شکست آن در شهرهای ایران توجه نشان داده‌اند.

عبدالهادی حائری در کتاب ۲۵۰ صفحه‌ای *تاریخ جنبش‌ها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی* فعالیت‌های لاینز را در چارچوب نظریه امپریالیسم و سلطه فرهنگی غرب تفسیر کرده است. آثاری از این دست، هرچند در فهم بستر جهانی جنگ سرد سودمندند، اما فاقد تحلیل جامعه‌شناختی از تأثیر این نهادها در بافت داخلی ایران هستند. پژوهش‌های دانشگاهی متأخر، از جمله مقاله «کلوپ لاینز و سرمایه اجتماعی در ایران عصر پهلوی دوم» نوشته میثم قهرمان (۱۴۰۴)، و مقاله «باشگاه لاینز» محمدرضا ظریفیان (۱۳۸۹)، با رویکرد نظری به مفهوم سرمایه اجتماعی و مناسبات قدرت بین‌المللی، نقش این نهاد را در شبکه مشروعیت‌سازی فرهنگی دولت پهلوی بررسی کرده‌اند که به دلیل کم‌توجهی به اسناد داخلی لاینز و روایت اعضای آن، نتوانسته‌اند برداشت متوازنی از تعامل میان نهاد مدنی و حاکمیت ارائه دهند.

منابع اولیه از جمله شیرنامه (۱۳۳۶-۱۳۵۷) - نشریه رسمی و داخلی باشگاه لاینز ایران - و اسناد رسمی کلوپ‌ها، بازتاب‌دهنده گفتمان خود لاینز و تلاش برای ساخت آرمانی از جامعه‌ای مدرن و غرب‌گرا هستند، نه بازتابی از واقعیت‌های اجتماعی ایران. با این حال، این متون برای درک خودفهمی و هویت فرهنگی اعضا ارزش زیادی دارند. در میان پژوهش‌های مرتبط، تنها مطالعه‌ای که به صورت مستقل به یکی از کمیته‌های داخلی لاینز (کمیته حفظ بینایی) پرداخته، مقاله نگارنده در کنفرانس سالانکا با عنوان «The Committee for Protection of Eyesight and the First School for Blind Student in Iran: An Oral History Project» (۲۰۲۲م) است که بخشی از خدمات رفاهی لاینز را از منظر تاریخ شفاهی مستند می‌سازد.

۳. ساختار و نظم سازمانی این کلوپ

در تاریخ ۷ ژوئن ۱۹۱۷، طبق برنامه‌ریزی‌های انجام‌شده توسط باشگاه‌های بازرگانی، ملوین جونز در شیکاگو اتحادیه‌ای را با هدف ایجاد یک شبکه جهانی برای خدمت به اجتماع بنیان‌گذاری کرد. اولین کنگره سالانه این اتحادیه، در روزهای ۸ تا ۱۰ اکتبر همان سال، در دالاس تگزاس با حضور باشگاه‌های مختلفی چون «عقاب»، «اسب»، و «لاینز» برگزار شد؛ در نهایت، نام «لاینز» برای اتحادیه انتخاب شد. این اتحادیه با اساس‌نامه‌ای جدید و با هدف والای «خدمت به دیگران» و شعار «WE SERVE» فعالیت خود را آغاز کرد. این امر نشان‌دهنده تمایل اولیه به تأسیس تشکیلاتی انسان‌دوستانه و

خیرخواهانه در سطح جهانی بود که در آن اعضا براساس اصولی همچون از خودگذشتگی و همکاری اجتماعی به انجام امور خیرخواهانه می‌پرداختند (George ۱۹۶۱, ۵۶۹؛ شیرنامه ۱۳۴۰: ۸-۱۰).

باین‌حال، از منظر تاریخی-تحلیلی، عملکرد عملی لاینز در موارد متعدد با سوگیری طبقاتی در جذب اعضا، توزیع نامتوازن منابع خیریه و اولویت‌دهی به منافع شبکه‌های نخبگانی درون‌ساختاری همراه بوده که بنیاد ادعاهای بشردوستانه آن را به چالش می‌کشد. انتخاب نام «لاینز» برای این اتحادیه نشان‌دهنده یک نوع‌گرائی و تفاوت ویژه نسبت به مؤسسات هم‌سو با فراماسونگری اروپائی بوده است. انتخاب نام‌های جذاب و تأثیرگذار برای سازمان‌های مشابه، به‌منظور جذب مخاطبان وسیع‌تر و ایجاد یک هویت شناخته‌شده در سطح بین‌المللی صورت می‌گرفت. این نکته می‌تواند زمینه‌ساز بحث‌های انتقادی درباره تناقض احتمالی میان اهداف بشردوستانه و جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی این سازمان باشد.

در سطحی عمیق‌تر، از منظر جامعه‌شناسی انتقادی، پیوندهای مفهومی و تشریفاتی لاینز با سنت‌های فراماسونری پنهان‌کار و محفلی، بازتولیدگونه‌ای از اقتدارگرایی پنهان، انحصارطلبی شبکه‌ای و مشروعیت‌بخشی ایدئولوژیک در پوشش امور خیرخواهانه است که با اصول شفافیت، برابری و دموکراسی در جامعه مدنی سازگاری ندارد.

نظام اداری و انضباطی کلپ‌ها، مستقیم از «لاینز بین‌المللی» اقتباس شده و براساس کتاب دستور پارلمانی رابرت تنظیم گردیده بود. این مجموعه قوانین که در سنت‌های مدیریتی و سیاسی آمریکای شمالی ریشه دارد، چارچوبی برای اداره منظم جلسات را با فرهنگ سازمانی خاص ارائه می‌کرد؛ فرهنگی مبتنی بر نظم، تبعیت از آیین‌نامه، و احترام به سلسله‌مراتب در تصمیم‌گیری‌ها. جلسات، طبق همین آیین‌نامه باید به شکلی رسمی، اما «دوستانه»، پیرامون مسائل اجتماعی، شغلی و صنفی برگزار می‌شد و ریاست آن‌ها بر عهده رئیس هیئت‌مدیره بود (ساکما ۶۱۸۴۴-۲۹۳، ۱۳۴۷: ۲۱، ۲۴-۲۵). همچنین برگزاری جشن سالانه در روز تأسیس و گردهمایی‌های سالانه در ژانویه، نشانه‌ای از تلاش برای نهادینه‌سازی سنت‌ها و پیوندهای نمادین میان اعضا بود. پس از درگذشت ملوین جونز نیز، روز تولد او (۱۳ ژانویه) به‌عنوان «روز یادبود لاینزم» تعیین شد (شیرنامه ۱۳۴۰: ۶؛ کلپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۴۵). اقتباس کامل از کتاب دستور پارلمانی رابرت، یک تصمیم فنی و بازتابی از نوعی وابستگی فکری و فرهنگی به ساختارهای قدرت و نظم غربی است که به‌ویژه در دهه‌های میانی قرن بیستم، نماد «مدرنیته سازمانی» تلقی می‌شد. چنین رویکرد مثبتی در ایجاد هماهنگی و نظم، استقلال فکری و فرهنگی و تقویت مشارکت‌های نهادی بر انضباط و وفاداری به ساختار استوار بود. بسیاری از مؤسسات عام‌المنفعه به دلیل سوءاستفاده‌های مالی، با بی‌اعتمادی عمومی مواجه بودند. لاینزم با تأکید بر انضباط مالی، خود را در قالب «مدیریت اخلاقی» معرفی کرد (ساکما ۶۲۲۶۴-۲۹۳، ۱۳۳۹: ۲۴).

۴. ورود رسمی لاینزم به ایران: بازسازی کنترل‌شده جامعه مدنی

با گذشت چند سال از فروپاشی دولت ملی و حذف نخبگان سیاسی و فرهنگی از صحنه عمومی، گروهی از این افراد که پیش‌تر با نهادهای بین‌المللی همکاری داشتند، در پی یافتن مجراهای تازه‌ای برای تداوم فعالیت اجتماعی برآمدند. در

این فضای محدود و امنیتی، یکی از معدود قالب‌های مجاز برای بازگشت به حیات عمومی، عضویت در تشکل‌هایی بود که بر فعالیت‌های غیرسیاسی و بشردوستانه تأکید داشتند. در همین منوال، این کلوپ بین‌المللی با چهار دهه سابقه جهانی و شباهت ساختاری‌اش به کلوپ روتاری فرصت یافت تا با موافقت اولیه حکومت، دفتر منطقه‌ای خود را در ایران تأسیس کند و در میان حامیان باقی‌مانده جامعه مدنی جای گیرد.

در دوره نخست‌وزیری دکتر مصدق (۱۳۳۰-۱۳۳۲ش) شاهد کوتاه‌مدت‌ترین دوران غلبه نسبی جامعه بر حاکمیت بودیم؛ دورانی که امکان کنش مستقل برای نهادهای مدنی و صنفی فراهم شد. با این حال، کودتای مرداد ۱۳۳۲ نقطه گسست این روند بود و نظم سیاسی کشور به سمت تمرکز اقتدار و حذف تدریجی شبکه‌های اجتماعی خودجوش حرکت کرد. در این فضای جدید، حکومت علاوه بر سرکوب احزاب و مطبوعات مستقل، حیات نهادهای غیرسیاسی را نیز مشروط به کنترل امنیتی نمود. نهادهایی مانند ساواک همه تشکل‌های مدنی را زیر نظارت گرفتند و تنها انجمن‌هایی با ماهیتی «غیرسیاسی»، «خیرخواهانه» و اغلب وابسته به شبکه‌های بین‌المللی مانند کلوپ لاینز مجاز به فعالیت بودند (کمالی ۱۳۸۱: ۱۸۶). در این مقطع، لاینز را می‌توان یکی از معدود عرصه‌های مشروع مشارکت اجتماعی دانست که حکومت از آن برای «پویایی جامعه مدنی» بهره می‌برد. اما این مشارکت کنترل‌شده، درحقیقت جایگزینی برای جامعه مدنی واقعی بود؛ جامعه‌ای که بر مبنای مطالبه‌گری و استقلال از دولت شکل می‌گیرد. به این ترتیب، لاینز در ایران پس از کودتا فضایی محدود برای کنش‌های داوطلبانه و فعالیت‌های خیریه فراهم می‌کرد، و به واسطه پیوندهایش با شبکه‌های جهانی، نقشی در مدرنیزاسیون اقتدارگرایانه ایفا می‌نمود و بستری برای بازتعریف روابط میان نخبگان و حاکمیت شده بود.

بسیاری از فعالان فرهنگی و اجتماعی که از صحنه سیاست رسمی کنار گذاشته شده بودند، از طریق این کلوپ‌ها توانستند حضور اجتماعی خود را حفظ کنند. باید توجه داشت که سیاست گسترش دفاتر منطقه‌ای، بخشی از راهبرد کلان این سازمان برای نفوذ در جوامع غیرغربی بود. تأسیس «هفتاد و هفتمین دفتر منطقه‌ای» در ایران نه تنها یک رخداد اداری و نماد گسترش نفوذ فرهنگی و سازمانی شبکه‌ای بود که ارزش‌های غربی را به گونه‌ای نرم و تدریجی در کشورهای در حال توسعه بومی‌سازی می‌کرد. ممنوعیت صریح ورود به مباحث سیاسی و مذهبی در این آیین، درواقع تلاشی برای حفظ کنترل گفتمانی بر میدان عمومی بود؛ کنترلی که هم با سیاست‌های حکومت و هم با نگاه بین‌المللی حاکم بر سازمان‌های غرب‌محور هم‌خوانی داشت. از منظر جامعه‌شناختی، این مدل از فعالیت‌های بشردوستانه را می‌توان بخشی از پروژه مدرن‌سازی اخلاقی دانست که در آن نهادهای مدنی جایگزین نهادهای سیاسی می‌شوند. لاینز به تقویت حس مسئولیت اجتماعی، بهداشت عمومی، محیط زیست و فرهنگ کار کمک می‌کرد و با تأکید بر نظم، انضباط،

و پرهیز از سیاست، شکل خاصی از «شهروند مطلوب» را تربیت می‌کرد که در چارچوب ارزش‌های جهانی‌شده عمل می‌کند، بی‌آنکه در قدرت یا ساختار تصمیم‌گیری نقشی انتقادی داشته باشد و این نمی‌توانست خارج از خواست قدرت در داخل و خارج باشد.

تا پیش از میانه دهه ۱۳۳۰ش، نهادهای بین‌المللی در ایران عمدتاً در حوزه‌هایی چون عمران روستایی یا آموزش فعالیت داشتند و نگاه مستقیمی به شهروند و حقوق مدنی او نداشتند. از این زمان به بعد، نیاز به حضور فکری و نرم‌افزاری گفتمان بین‌المللی مهم تشخیص داده شد؛ بنابراین، تشکل‌ها و نهادهای بین‌المللی تصمیم به تأسیس دفاتر منطقه‌ای و محلی در راستای تربیت و ترویج خاستگاه‌های مطلوبشان شدند. در نشست ۱۵ فروردین ۱۳۳۶ در هتل کیان تهران، شفیق منصور، نماینده سیار لاینز بین‌المللی، در حضور گروهی از خیرین و نخبگان شهری، اهداف این سازمان را معرفی کرد؛ از ترویج نوع دوستی و لیاقت حرفه‌ای گرفته تا حفظ محیط زیست، اهدای خون، مبارزه با مواد مخدر، و کمک به آموزش و توان‌خواهی جسمی (شیرنامه ۱۳۴۰، ۱۲-۱۴؛ ساکما ۲۹۳-۶۹۹۳۷، ۲۹۳-۶۹۹۳۷؛ ۱۳۵۳/۶/۱۷؛ ۶۲۲۶۴-۲۹۳، اردیبهشت ۱۳۳۹؛ ۶۳۸۳۲-۲۹۳؛ ۱/۱۸؛ همان: ۲۴؛ امیدی و غفاری ۱۳۸۸: ۲). این باشگاه خیریه‌ای عام‌المنفعه، طبق اساسنامه، حق هیچ‌گونه فعالیت اقتصادی مستقیم و غیرمستقیم را به اعضا و گردانندگان خود نمی‌داد (Kou¹ et al., ۲۰۲۴: ۱۴s).

سازمان اطلاعات و امنیت کشور (ساواک) در ابتدا نگاه امنیتی توأم با بدبینی به بسیاری از نهادهای اجتماعی داشت. در خصوص باشگاه لاینز، این رویکرد به تدریج دستخوش تغییر شد و حکومت، این نهاد را نه تنها بی‌خطر، بلکه ابزاری بالقوه برای کنترل، هدایت و مشروعیت‌بخشی به فعالیت‌های مدنی تحت نظارت تلقی کرد. این تغییر نگاه، زمینه را برای تأسیس رسمی باشگاه لاینز در ایران در تاریخ ۲ اردیبهشت ۱۳۳۶ فراهم ساخت.

ترکیب اعضای اولیه این کلپ، آشکارا ماهیت عمیقاً طبقاتی، نخبه‌گرا و وابسته به قدرت سیاسی را آشکار ساخت. حضور چهره‌هایی نظیر حسین علاء، وزیر دربار، منصور امامی، مدیر مجله نهضت تعاونی و ۳۸ مدیر بانفوذ و تکنوکرات، پزشکان، بازرگانان و اشراف اقتصادی نشان می‌دهد که لاینز در ایران از همان آغاز، نه یک جنبش مردمی خیریه، بلکه حلقه‌ای بسته از نخبگان وابسته به ساختار قدرت سیاسی و اقتصادی بود که در پوشش امور بشردوستانه، به بازتولید نابرابری‌های ساختاری و تحکیم موقعیت ممتاز خود اشتغال داشتند (کلپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۴).

این ترکیب نخبگانی، افزون‌بر بازتاب جایگاه اجتماعی اعضا، هدف پنهان تأسیس کلپ را نیز آشکار می‌ساخت: نه صرفاً فعالیت‌های خیرخواهانه، بلکه ایجاد شبکه‌ای از ارتباطات نخبگانی رسمی و به‌ظاهر غیرسیاسی که حکومت آن را «مفید و بی‌خطر» ارزیابی می‌کرد (ساکما: ۲۹۳-۶۹۹۳۷؛ ۲۴/۶/۵۲؛ کلپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۶۲، ۶۵-۶۴، ۲۸۰-۲۷۹؛ شیرنامه ۱۳۴۰: ۱۰).

از منظر تحلیل انتقادی، این هماهنگی نزدیک بین باشگاه لاینز و دستگاه امنیتی-سیاسی حکومت پهلوی (ساواک) حاکی از آن است که لاینزیم در ایران کارکرد دوگانه‌ای یافت: در سطح ظاهری، به تقویت برخی عناصر جامعه مدنی (مانند سازمان‌یافتگی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی) می‌پرداخت، اما در سطح پنهان، به‌مثابه ابزاری برای نفوذ امنیتی، کنترل اجتماعی و قانونی‌سازی حضور نهادهای وابسته به نخبگان حاکم عمل می‌کرد. این وضعیت، تناقضی بنیادین میان شعار «خدمت به دیگران» و کارکرد واقعی این باشگاه به‌عنوان شبکه بسته قدرت‌طلبی طبقاتی ایجاد می‌کند.

پذیرش ریاست عالیۀ افتخاری باشگاه‌های لاینز از سوی رؤسای کشورهای مختلف، بخشی از راهبرد نظام‌مند و ازپیش‌طراحی‌شده این سازمان برای پیوند خود با نهادهای قدرت حاکم، تثبیت وجهه فراملی و کسب مشروعیت اجتماعی در پوشش فعالیت‌های به‌ظاهر غیرسیاسی بود. در ایران نیز این راهبرد با نقش‌آفرینی حسین علاء، وزیر دربار و از چهره‌های نزدیک به محمدرضا شاه پهلوی تحقق یافت (شیرنامه ۱۳۴۰: ۱۱-۱۰). علاء توانست شاه را متقاعد سازد تا ریاست افتخاری لاینز را بپذیرد؛ این رویداد در ۲۱ خرداد ۱۳۳۶ طی مراسمی رسمی انجام شد و بدین ترتیب، «کلوب تهران» رسماً موجودیت یافت (کلوب لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۳).

با پیوستن شاه به‌عنوان رئیس افتخاری، باشگاه لاینز در ایران به‌طورکامل از هرگونه استقلال نسبی و ادعای غیرسیاسی بودن تهی شد و این گمانه‌زنی را که ابزاری نمادین در خدمت گفتمان سلطنتی «خدمت، خیرخواهی و نظم» تنزل یافته، به خود گرفت. این هم‌پیوندی ظرفیت‌های بالقوه انتقادی جامعه مدنی را خنثی ساخت و به نظام سیاسی پهلوی امکان داد تا در سطح بین‌المللی، چهره‌ای انسان‌دوستانه و مدرن از خود به نمایش بگذارد؛ درحالی‌که در سطح داخلی، هرگونه نهاد مدنی مستقل را تحت نظارت و کنترل امنیتی خود قرار داده بود. به عبارت دقیق‌تر، لاینز در ایران به «خیریه درباری» بدل شد که کارکرد اصلی آن، نه خدمت به جامعه، بلکه مشروعیت‌بخشی به ساختار قدرت بود.

به باور برخی الگوی «ریاست افتخاری» مقامات سیاسی بر باشگاه لاینز، یادآور سنت دیرپای فراماسونری محفلی است که در آن، شخصیت‌های عالی‌رتبه سیاسی-سلطنتی به‌عنوان «استاد اعظم» یا «حامی اعلی» لژها را تحت پوشش نمادین خود قرار دادند. این رابطه، فارغ از هرگونه کارکرد بشردوستانه واقعی، بازتولید الگوی «اقتدارگرایی پنهان با پوشش خیریه» محسوب می‌شود. سفر نوشیر پاندول (Noshir Pundole)، نماینده آسیایی لاینز به تهران در سال ۱۳۳۹ش، برای تأسیس شعبات جدید، نمایانگر تلاش لاینز برای ایجاد تعامل و هماهنگی با ساختار سیاسی و اداری کشور و تثبیت جایگاه و گسترش فعالیت‌های خود از طریق برقراری ارتباط با نهادهای رسمی و حاکمیتی نیز بود. بنابراین، این نهاد در راستای پیشبرد اهداف خود، همکاری با ساختار قدرت را به‌عنوان یکی از راهبردهای توسعه فعالیت‌هایش در نظر گرفته بود تا به افزایش نفوذ و ظرفیت اجرایی آن کمک کند؛ اما این رویه زمینه پرسش‌هایی را درباره میزان استقلال نهادهای مدنی در آن دوره مطرح می‌سازد.

در ضیافت حسین علاء در هتل دربند، مفاهیمی چون «صفا، محبت بی‌چشمداشت، خدمت به نیازمندان و عمران کشور» در منشور اخلاقی باشگاه برجسته شد؛ اما این گفتمان خیرخواهی، در بافت قدرت آن دوران، در خدمت مشروعیت‌بخشی به نظم موجود از مسیر اخلاق فردی و غیرسیاسی عمل می‌کرد (ساکما: ۶۲۲۶۴-۲۹۳، اردیبهشت ۱۳۳۹؛ کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۷). لاینز به‌جای آن‌که صرفاً حامل مشارکت مدنی افقی باشد، می‌توانست به بازتولید شبکه‌های بسته نخبگان کمک کند؛ شبکه‌هایی که از طریق مناسک عضویت، جلسات رسمی، اعانه‌جمع‌کنی و برنامه‌های خیریه، هم‌بستگی داخلی خود را تقویت می‌کردند (Putnam, ۲۰۰۰; Hall, ۱۹۹۲). افق رفاهی لاینز هم کمک به نیازمندان و هم نمادی از «شایستگی اخلاقی» و «مدرن‌بودن» نخبگان بود.

در فاصله کم‌تر از یک سال از تأسیس باشگاه مرکزی در تهران، لاینز در ایران طبق منشور و اساسنامه اولیه خود توانست شبکه‌ای از شعبات محلی (۷۴: ۲۰۲۴ Svidronová et al.) را در شهرهای بزرگ از جمله اصفهان، شیراز، اهواز، مشهد، تبریز و گیلان ایجاد کند. این گسترش شتابان، که از یک باشگاه به بیست باشگاه و از ۳۱۹ به ۸۶۸ عضو در کم‌تر از هشت ماه افزایش یافت، علاوه بر این‌که نشانه‌ای از استقبال اجتماعی و ظرفیت بالای نهادهای مدنی در ایران بود، (شیرنامه ۱۳۴۰: ۱۱-۱۴؛ شیرنامه ۱۹۶۲ may: ۳، ۱۲، ۱۳، ۱۹) سیاست تسهیل‌گرایانه حکومت نیز در این راستا مؤثر بود. در تمامی این شهرها، مؤسسان و مدیران آن، از میان نخبگان فنی، پزشکان، مهندسان و مدیران محلی انتخاب می‌شدند؛ گروهی که با دولت و ساختار اداری پیوند داشتند و از این طریق، مشروعیت دوگانه‌ای به‌دست می‌آوردند: از یک‌سو با جامعه به‌عنوان چهره‌های خیرخواه و مصلح شناخته می‌شدند، و از سوی دیگر، با دولت به‌عنوان کنشگران وفادار و غیرسیاسی تعامل می‌کردند.

۵. لاینز و مشروعیت‌سازی سلطنت: از نمادهای مدنی تا پیوند با قدرت سیاسی

وظیفه اصلی اعضا، که در ایران با نام «شیرمردان» شناخته می‌شدند، آشنا ساختن دوستان و اطرافیان خود با مرام و آیین لاینز و گسترش دامنه این باشگاه بود. آنان مأمور بودند تا با تبعیت از مقاصد معنوی لاینز، در قالبی انسان‌دوستانه، دین خود را به اجتماع و میهن ادا کنند (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۲۷۵). کلوپ‌های مشابه در سراسر جهان، با ساختار و آیین واحدی فعالیت داشتند. اجلاس جهانی سالانه با حضور نمایندگان از ملیت‌های مختلف برگزار می‌شد و در آن، رئیس جدید همراه با چهارده مدیر از میان اعضا برگزیده می‌شد. دفتر مرکزی در شهر شیکاگو و دفاتر وابسته به آن در زوریخ (Zurich)، بمبئی و لندن استقرار یافت تا بتواند یک شبکه مدیریتی متمرکز و جهانی‌سازی فرهنگی غرب‌محور (۷۱۴-۷۱۳: Tiffany ۱۹۶۶). از بالا بود که در پوشش شعارهای انسان‌دوستانه، به ترویج ارزش‌ها و شیوه‌های تفکر غربی می‌پرداخت. حضور مستقیم نمایندگان وزارت خارجه ایالات متحده در کنفرانس سازمان ملل

سافرانسیسکو (۱۹۴۵) به نمایندگی از انجمن‌های بین‌المللی، نشانه‌ای روشن از پیوند ارگانیک میان چنین سازمان‌هایی و سیاست خارجی آمریکاست. لاینیزم شبکه‌ای از فعالیت‌های داوطلبانه و ابزاری نرم برای ایجاد هم‌سویی فرهنگی و سیاسی با بلوک غرب محسوب می‌شد.

دوره‌ای که با رسمیت یافتن مؤسسات بین‌المللی از سوی سازمان ملل متحد آغاز شد، برای ایران هم‌زمان با مرحله‌ای حساس از تحول مناسبات دولت و جامعه مدنی بود. ورود نهادهایی نظیر کلوپ‌های بین‌المللی، که حامل گفتمان همکاری و توسعه به سبک غربی بودند، در ظاهر به تعادل نسبی میان حاکمیت و نهادهای اجتماعی کمک کرد؛ اما این تعادل بیش از آن‌که محصول درونی جامعه ایران باشد، بازتابی از موازنه‌ای برساخته در بستر نظم جدید جهانی پس از جنگ جهانی دوم بود (فوران ۱۳۷۷: ۴۹۳-۴۹۴).

شرط اتحادیه برای رسمی‌شدن منطقه یعنی وجود حداقل بیست باشگاه در عمل، به محرکی برای گسترش کمی لاینیزم بدل شد؛ این توسعه حاصل فعالیت نخبگان وابسته به حاکمیت که قالب سازمانی باشگاه را ابزاری برای القای چهره‌ای مدرن، مشارکت‌جو و خیرخواه قرار می‌دادند. با حضور بانوی اول دربار ایران، نخستین کنگره سالانه منطقه ۳۵۴ پس از رسمیت یافتن منطقه، در روزهای ۲۷-۲۹ اردیبهشت ۱۳۴۰ در هتل ونک تشکیل شد (شیرنامه ۱۳۴۰: ۱۲-۱۴). مخابره تلگرام تبریک از سوی پاندول پس از تأسیس باشگاه مسجدسلیمان در دوم بهمن ۱۳۳۹ را نیز می‌توان نشانه‌ای از شکل‌گیری «روابط عمودی مشروعیت» دانست، یعنی فرایندی که در آن، تأیید نهاد بین‌المللی به منزله مهر تأیید بر مدرن‌بودن چهره ایران در نظام جهانی تلقی می‌شد (شیرنامه ۱۳۴۰: ۱۱).

در روز سه‌شنبه یازدهم بهمن ۱۳۳۹ آقای دیویس، رئیس اتحادیه، عالی‌ترین نشان لاینیز بین‌المللی را که به شخص اول و رؤسای جمهور تقدیم می‌شد، به شاه تقدیم کرد (همان: ۱۱). رسمی‌شدن منطقه ایران گامی در جهت نهادینه‌سازی مدرنیته سلطنتی در قالب نهادهای مدنی بین‌المللی شد؛ تا مدرنیته‌ای انسان‌دوستانه، با کارکردی سیاسی، چهره‌ای نو از ایران وابسته را به نظم جهانی غربی ترسیم کند.

گسترش سریع باشگاه‌ها پس از کنگره، از ۲۰ به ۵۷ مرکز ظرف چند ماه، نشانه‌ای از فرایند نهادینه‌سازی دستوری و از بالا به پایین بود. این رشد کمی، بیش از آن‌که بازتاب تقاضای واقعی جامعه مدنی باشد، حاصل مدل‌های غربی نهادسازی که به واسطه حمایت سیاسی و اداری دربار و وزارتخانه‌ها تقویت می‌شد. در واقع، لاینیزم در ایران بخشی از پروژه «ایجاد چهره‌ای مدرن و بشردوست» از حکومت در سطح بین‌المللی محسوب می‌گردد (همان: ۱۴-۱۵).

سفر نوشیر پاندول، دبیر آسیایی اتحادیه لاینز، دوشنبه ۶ آذر ۱۳۴۰ و دیدار او با عالی‌ترین مقامات کشور نوعی دیپلماسی نرم فرهنگی بود. این دیدارها بیش از آنکه جنبه اداری داشته باشند، کارکردی تبلیغی در راستای تثبیت ایران به‌عنوان عضو فعال در شبکه جهانی سازمان‌های مدنی غرب‌محور داشتند (همان: ۲۸-۲۹).

روی کیتن (Roy keatom)، مدیرکل سابق این کلپ بین‌المللی، در بولتن نمایندگان مارس ۱۹۶۶ ایران را «الگوی مناسب گسترش لاینیزم» در پروژه جهانی مدرن‌سازی معرفی نمود. «کمیته تابعیت و میهن‌پرستی» و «کمیته روابط بین‌المللی» دو قطب مکمل را تشکیل می‌دادند: یکی مأمور درونی‌سازی حس وفاداری ملی و گفتمان سلطنتی و دیگری مأمور ترویج چهره‌ای جهانی و غیرسیاسی از ایران در عرصه بین‌المللی (همان: ۱۱-۱۲). نخبگان عضو، با تأسیس این کمیته‌ها، در پی ساختن شهروند ایده‌آل فردی متعهد، منضبط، وطن‌دوست و خدمت‌گزار بودند (ساکما ۶۲۲۶۴-۲۹۳؛ اردیبهشت ۱۳۳۹: ۲۴؛ همان، ۶۲۲۶۴-۲۹۳؛ همان، ۶۱۸۴۴-۲۹۳: ۲۸-۴۱؛ شیرنامه ۱۹۶۲ may: ۲۲).

۶. نهادی رسانه‌ای و مهندسی نسل: از تربیت نخبگان تا شکل‌دهی جوانان مطیع

در دیدار پرستال نیز در اسفندماه با مقامات کشور (ساکما: ۶۱۵۷۷-۲۹۳؛ ۱۳۴۰/۱۲/۱)، گفته شد افزایش باشگاه‌ها به ۵۷ مرکز و ۱۷۵۳ عضو یک موفقیت سازمانی است؛ اما رشد شتابان آن بیش از آنکه ناشی از مشارکت داوطلبانه و کنشگری مدنی باشد، محصول «نهادسازی هدایت‌شده» بود که حاکمیت آن را به‌عنوان بخشی از شبکه‌های مشروعیت فرهنگی خود توسعه می‌داد. در این معنا، لاینیزم به‌جای ایفای نقش یک نیروی مستقل جامعه مدنی، به‌تدریج به پلی ارتباطی میان طبقات متوسط نوظهور و دستگاه حاکم بدل شد.

نقش باشگاه آبادان نیز از این منظر حائز اهمیت است. حضور نیروهای فنی و مهندسی آمریکایی در پالایشگاه نفت (ساکما: ۲۶۳۶/۴۲)، باشگاه را به کانونی از تعاملات فرهنگی و حرفه‌ای میان نخبگان ایرانی و غربی تبدیل کرده بود. این ارتباط جنبه آموزشی یا رفاهی و حامل نوعی «دیپلماسی نرم» که از طریق آن، ارزش‌های مدیریتی و خیرخواهی غربی در قالبی غیرسیاسی اما تأثیرگذار به جامعه ایرانی منتقل می‌شد.

گزارش‌های ساواک از همان سال‌ها حاکی از آن است که برخی نهادهای امنیتی با سوءاستفاده از نشان و شبکه‌های سازمانی لاینیزم، از این پوشش برای مقاصد اطلاعاتی بهره می‌بردند. این رخداد، هرچند در تعارض آشکار با اصول حقوق بین‌الملل و منشورهای بشردوستانه بود، اما هیچ واکنش رسمی و مؤثری برای توقف آن صورت نگرفت. این سکوت را می‌توان نشانه‌ای از اولویت ملاحظات سیاسی بر قواعد حقوقی و اخلاقی دانست؛ یعنی در ساختار

اقتدارگرایی آن دوره، حتی نهادهای غیرسیاسی نیز در معرض جذب در سازوکار قدرت قرار داشتند (حقوق بین‌المللی بشردوستانه: پاسخ به پرسش‌های شما ۱۳۹۶: ۵۶).

انتشار مجله شیرنامه در بهمن ۱۳۴۰ را می‌توان یکی از ابزارهای کلیدی برای ساخت و بازتولید گفتمان لاینیم در ایران دانست. این نشریه صنفی نقش مهمی در نهادینه‌سازی نوعی زبان مشترک خیرخواهی مدرن ایفا کرد که پیوند میان شبکه نخبگان بوروکرات و فرهنگ جهانی را تحکیم بخشید.

در تداوم سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی نظام پهلوی برای تربیت «شهروندانی منضبط و غیرسیاسی»، باشگاه‌های لاینز در ایران فعالیت خود را به عرصه جامعه‌پذیری جوانان گسترش دادند. این گسترش با ایجاد شاخه‌ای تحت عنوان باشگاه جوان‌شیران همراه شد که به‌طور رسمی در دستور کار تمام مناطق لاینیم جهانی قرار داشت. هدف اعلامی این طرح، تقویت روحیه همکاری، نوع‌دوستی و خدمت اجتماعی در میان جوانان ۱۵ تا ۲۰ ساله بود (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۱۰۹). با این حال، این شاخه را باید نمونه‌ای بارز از مهندسی فرهنگی اقتدارگرا برای تولید شهروندانی منفعل، غیرانتقادی و وفادار به نظم سیاسی حاکم ارزیابی کرد.

براساس اسناد موجود، هر باشگاه جوان‌شیران زیر نظر مستقیم یک باشگاه لاینز و با نظارت رئیس دبیرستان که خود بخشی از دستگاه آموزشی دولتی و وابسته به ایدئولوژی سلطنت بود، فعالیت می‌کرد. این ساختار، هرگونه استقلال فکری و کنشگری خودجوش را از جوانان سلب می‌نمود. کلوپ جوان‌شیران تلاشی نظام‌مند برای شکل‌دهی به فرهنگ سیاسی مطیع و غیرمخالف در پوششی به‌ظاهر مدنی و خیرخواهانه به شمار می‌رفت. نسخه‌هایی از اساسنامه برای جذب جوانان به باشگاه جوان‌شیران در اختیار مدارس قرار گرفت که گویای نفوذ نهادهای امنیتی-تربیتی در بطن آموزش و پرورش بود.

توجه به امور جوانان در سال مالی ۱۳۵۰-۱۳۴۹ش، سرلوحه فعالیت‌ها قرار گرفت و از باشگاه‌ها خواسته شد برای گسترش باشگاه‌های لئو (جوان‌شیران) با رعایت کامل اساسنامه بین‌المللی اقدام کنند (عاقلی ۱۳۷۹: ج ۲، ۱۷۶؛ کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۱۰۹-۱۰۸؛ همان: ج ۲، ۲۸۹؛ ساکما: ۳۱/۳/۱۳۴۹، ۱۹/۱۲/۴۹، ۲۹۳-۶۹۹۳۷؛ شیرنامه ۱۹۶۲: may: از ۲۰ مهر- ۲۴ مهر ۱۳۵۰). اما این «اساسنامه بین‌المللی» در عمل، بستری برای هم‌سان‌سازی جوانان ایران با الگوی نخبه‌گرا و غیرسیاسی مورد تأیید نظام‌های استبدادی هم‌سو با لاینز فراهم می‌آورد.

از منظر جامعه‌شناسی تاریخی، به گمان برخی، مدل تربیتی «جوان‌شیران» یادآور ساختار درجه‌بندی‌شده و سلسله‌مراتبی لژهای فراماسونری است که در آن، جوانان نخست از طریق تشریفات جذاب و القای حس تعلق به یک «برادری منتخب»، به تدریج با ارزش‌های محفلی وفاداری بی‌چون‌وچرا، اطاعت از رهبران ارشد و پنهان‌کاری نهادی آشنا می‌شوند. این الگو، هرگونه پرسش‌گری و کنشگری مستقل را از پیش سلب می‌کند. لاینز با انتقال این سنت ماسونی

اقتدارگرا به عرصه تربیت نسل جوان، در واقع نسخه سکولاریزه شده همان انضباط محفلی را در پوشش «خدمت اجتماعی» بازتولید کرد.

در همین مقطع زمانی، فعالیت‌های رفاهی و عام‌المنفعه لاینیزم در ایران ابعادی ملی یافت. طرح‌های کمک به نابینایان، احداث درمانگاه‌های مبارزه با سل در شهرهایی چون مهاباد و قزوین، و پروژه‌های بهداشت شهری و توان‌بخشی، در ظاهر تداوم اهداف بشردوستانه سازمان و بخشی از سیاست «مدرن‌سازی انسانی» بود. آنان با حمایت مالی از این برنامه‌ها، خود را به‌عنوان حامی جامعه مدنی معرفی کردند و از طریق لاینیزم، نوعی چهره مردمی و توسعه‌گر به داخل و خارج ارائه شد (شیرنامه ۱۹۶۲: may ۳-۱۲-۱۳-۱۹، ۶-۸؛ همان ۱۳۴۰: ۱۴-۱۵).

طبق بند ۴ از ماده ۸ اساسنامه، برگزاری دومین کنگره سراسری ۲۷-۲۹ اردیبهشت ۱۳۴۱ در شیراز و سپس مشارکت فعال ایران در چهل و پنجمین کنگره بین‌المللی روزهای ۲۰ و ۲۱ و ۲۳ ژوئن ۱۹۶۲ (۳۰ خرداد-۲ تیر ۱۳۴۱) در شهر نیس فرانسه نیز نشان‌دهنده تلاش این نهاد برای تثبیت جایگاه بین‌المللی خود بود. این اولین کنگره‌ای بود که در اروپا تشکیل شد و توجه جهانیان را به اهمیت و خدمات اتحادیه بین‌المللی آن جلب نمود (شیرنامه ۱۳۴۰: ۸). عضویت در لاینیزم کنشی خیرخواهانه و نشانه‌ای از تعلق به طبقه‌ای مدرن، بین‌المللی و «قابل اعتماد» تلقی می‌شد.

موفقیت باشگاه‌های ایرانی در کسب مقام‌های جهانی نیز معنایی فراتر از افتخارات اداری داشت. باشگاه آریا تهران در سال مالی ۱۹۶۵-۱۹۶۶م، رتبه نخست را در جذب حق عضویت ماه اکتبر به دست آورد و باشگاه تهران رتبه دوم در سال مالی ۱۹۶۴-۶۵ را کسب نمود (ساکما: ۶۳۸۳۲-۲۹۳؛ ۱۳۵۳/۱۱/۲۶). این روند نشان می‌دهد که لاینیزم در ایران، برخلاف فلسفه اولیه‌اش در غرب که بر استقلال جامعه مدنی و خودیاری شهروندان تأکید داشت، به نهادی نیمه‌دولتی و نیمه‌فرهنگی و تعدیل‌کننده نیروهای اجتماعی بدل شد.

۷. نوسازی اجتماعی خیرخواهانه

حادثه‌خیزی طبیعی ایران در دهه‌های میانی قرن چهاردهم شمسی، به‌ویژه وقوع سیل‌ها و زمین‌لرزه‌های ویرانگر، بستری فراهم ساخت تا لاینیزم در قالب نهادی با کارکردی اجتماعی-سیاسی، نقش‌آفرینی کند. دستور حسین علاء برای بسیج امکانات کلیه باشگاه‌ها جهت یاری‌رسانی به سیل‌زدگان، تلاشی در جهت تثبیت مشروعیت و کارآمدی نهاد لاینیزم در چشم حاکمیت و جامعه دانست. چنین اقداماتی به لاینیزم این امکان را می‌داد تا ضمن هم‌سویی با سیاست‌های ملی در حوزه رفاه عمومی، نوعی «سرمایه اخلاقی» برای ادامه فعالیت خود در فضای کنترل‌شده سیاسی کشور کسب کند (ساکما ۶۱۵۷۷-۲۹۳؛ همان: ۳۸۱).

برجسته‌ترین خدمت باشگاه تهران که باشگاه مادر محسوب می‌شود، انجام خدمات رایگان جمعی از پزشکان کمیسیون حفاظت چشم و کمک به نابینایان تحت ریاست حسن علوی (شیرنامه ۱۳۴۰: ۱۴-۱۵)، و خراسان، از جمله احداث پارک کورش و درمانگاه ویژه بیماران بی‌بضاعت با حمایت شرکت ملی نفت ایران را می‌توان نماد نوعی هم‌پوشانی میان نهادهای شبه‌مدنی و ساختارهای اقتصادی-سیاسی دولت دانست (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۲، ۸۶-۸۷). مشارکت شرکت‌های دولتی در طرح‌های لاینزیم تلاشی برای پیوند دادن رفاه اجتماعی با تصویرسازی مثبت از حکومت بود. تأسیس آموزشگاه توانخواهان بینایی و شیرخوارگاه و همچنین، مدرسه برای کودکان عقب‌مانده ذهنی توسط قلهک با همکاری وزارت فرهنگ (شیرنامه ۱۳۴۰: ۲۸-۲۹)، و شاهرود، همچون کمک به توانخواهان بینایی و ارائه خدمات پزشکی رایگان (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۲، ۱۷۹)، و در جلسات سالانه باشگاه‌ها نسبت به کنترل افزایش کم‌بینایی در میان دانش‌آموزان و جبران ضعف بینایی آنان نسبت به معاینه پزشکی و تهیه عینک تأکید می‌شد (عاقلی: ج ۲، ۱۷۶؛ ساکما: ۱۳۴۹/۳/۳۱، ۴۹/۱۲/۱۹، ۶۹۹۳۷-۲۹۳؛ شیرنامه ۱۹۶۲ may: از ۲۰ مهر- ۲۴ مهر ۱۳۵۰).

این رویه حکایت از هم‌افزایی میان جامعه مدنی وابسته و دستگاه دولتی در جهت بازنمایی نوعی «رفاه مدرن» به شمار می‌رفت. لاینزیم از این طریق توانست در گفتمان توسعه، خود را به‌عنوان شریک فرهنگی-اجتماعی معرفی کند.

۸. جهان شهروندی

برگزاری مسابقه بین‌المللی «صلح و چگونه می‌توان صلح را در دنیا برقرار نمود» در مهر سال ۱۳۴۵، که با هدف ترویج فرهنگ صلح و گفت‌وگو میان جوانان طراحی شده بود، بازتابی از سیاست نرم فرهنگی لاینزیم در پیوند با گفتمان جنگ سرد محسوب می‌شد. در دورانی که ایران را به‌عنوان پلی میان شرق و غرب و نمادی از هم‌زیستی مسالمت‌آمیز معرفی می‌کردند، چنین فعالیت‌هایی نقشی مکمل برای دیپلماسی فرهنگی حکومت داشت. مشارکت دانش‌آموزان در مسابقه‌ای با مضامین جهانی، افزون بر ارتقای وجهه فرهنگی لاینزیم، ابزار نمادینی برای ترویج مفهوم «شهروند جهانی» تابع نظم مدرن» به‌شمار می‌رفت (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۳۲-۳۳؛ شیرنامه ۱۹۶۲ may: ۵-۱۹). در مقابل، گزارش ساواک که این مسابقه را «عوام‌فریبانه» توصیف کرده بود، خود گویای تناقض درون ساختاری لاینزیم ایرانی است: نهادی که در عین هم‌سویی با دولت، به‌سبب پیوندهای بین‌المللی و استقلال نسبی‌اش، از نگاه دستگاه‌های امنیتی ظرفیت مخاطره‌آمیزی را داشت (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۳۳). این باشگاه در ایران یک

نهاد خیریه و عرصه‌ای از چانه‌زنی میان قدرت، مشروعیت و هویت مدرن بود که مبتنی بر اهداف خاص طراحی شده و حاکمیت نیز در بلندمدت برای توجیه و مشروعیت خود از آن بهره جست.

برگزاری هفتمین کنگره سالانه مناطق سه‌گانه ۳۵۴ در ۲۷ اسفند ۱۳۴۵ در هتل رامسر، در کنار نمایشگاه صنایع مازندران، نمونه‌ای گویا از پیوند ایده «خدمت اجتماعی» با توسعه بود (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۲۷، ۳۴، ۴۲). افزایش شمار اعضا و باشگاه‌های لاینزم در ایران و دیگر کشورها نشانگر آن است که این نهاد در نیمه قرن بیستم، به‌ویژه در کشورهای در حال گذار، از یک سازمان خدماتی فراتر رفته و به نوعی ابزار دیپلماسی فرهنگی و اجتماعی بدل شده بود. نشانه تعمیق نوعی شبکه فراملی از ارزش‌های بورژوازی مدرن، نظم، انضباط کاری، خدمت عمومی و مسئولیت فردی در قبال جامعه به شمار می‌رفت. شمار باشگاه‌ها ۱۵ هزار و ۵۰۷ باشگاه و شمار اعضای وابسته به روتاری به ۷۲۷۷۵۰ تن در ۱۵۰ نقطه جهان رسیده بود و هر هیجده ساعت و سی و چهار دقیقه یک باشگاه به این مجموعه‌ها می‌پیوست (حماده ۱۹۸۲: ۱۵). در ایران نیز این گسترش، بخشی از راهبرد نرم برای پیوند زدن جامعه مدنی نوپا با گفتمان جهانی توسعه بود. با حمایت از چنین نهادهایی، ایران را به‌عنوان کشوری «مترقی، انسان‌دوست و متعهد به ارزش‌های جهانی» در سطح بین‌المللی معرفی کردند؛ ولی در داخل، این نهادها کنترل‌شده و با نظارت دستگاه‌های دولتی فعالیت می‌کردند.

ژاپن که همواره به‌عنوان الگوی توسعه‌یافتگی برای ایران مطرح بود، بعد از آمریکای شمالی از لحاظ تعداد عضو و باشگاه مقام دوم دنیا را داشت (ساکما: ۶۹۹۳۷-۲۹۳، ۱۳۵۳/۶/۱۷). مقایسه موقعیت ایران با ژاپن در اسناد مربوطه، نیز حاکی از توجهی آگاهانه از تجربه شرق آسیا است. ژاپن به‌عنوان نمونه‌ای از «توسعه‌اقتدارگرایی مدرن» مطرح بود و لاینزم، از نگاه مدیران ایرانی، می‌توانست نقشی مشابه در اجتماعی‌سازی ارزش‌های توسعه‌گرا ایفا کند. ۱۶ هزار باشگاه از ۱۱۴ کشور، با تقریباً ۷۰۰ هزار عضو، زیرنظر ساختمان مرکزی با ۲۳۰ نفر کارمند و به ۸ زبان فعالیت می‌کردند (شیرنامه ۱۹۶۲ may ۵-۱۹).

آخرین اساسنامه پس از انتشار در ۱۹۶۶م شیکاگو، در چاپخانه بهمن در اردیبهشت ۱۳۴۷ ترجمه و چاپ گردید (ساکما: ۶۱۸۴۴-۲۹۳، ۱۳۴۷، ۴۴). هم‌زمان با گسترش چنین فعالیت‌هایی، قرائت‌های انتقادی و بدبینانه نیز نسبت به ماهیت جهانی لاینزم و روتاریسم در ایران رواج یافت. در نگاه منتقدانی چون اسماعیل رائین، این سازمان‌ها در دل نظم جهانی پس از جنگ دوم، حامل نوعی قدرت نرم غربی و امتداد شبکه‌های فراماسونری تلقی می‌شدند. این دیدگاه در فضای

فکری و سیاسی دهه ۱۳۴۰ ایران، بازتابی از نگرانی گسترده‌تر نسبت به نفوذ فرهنگی و ایدئولوژیک غرب در نهادهای مدنی بود (رائین ۱۳۵۷: ج ۲، ۶۵-۴۷۷).

از نگاه نخبگان کلانشهرها عضویت در چنین باشگاه‌هایی به علت جذابیت این سازمان‌ها در ماهیت ایدئولوژیک و کارکرد اجتماعی و پرستیژی بود. چهره‌هایی چون ادوارد ژوزف، مترجم دو کتاب *بابا گوریو و زن سی‌ساله* از فرانسوی به فارسی و روشنفکر فرهنگی، با پذیرش مسئولیت در ناحیه ۱ تهران، نشان دادند که این نهادها به محملی برای مدنیت، فرهیختگی و پیوند با شبکه‌های جهانی تبدیل شده بودند (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۴۴).

۹. جشن‌های ۲۵۰۰ ساله و تقابل‌های منطقه‌ای

قرار گرفتن خسرو هدایت، دیپلمات و مدیر نفتی در رأس منطقه ایران، فراتر از یک جابه‌جایی اداری بود و نشان می‌داد که دولت پهلوی در پی آن است تا لاینیزم را از سطح فعالیت‌های خیریه محلی به یک ابزار مشروعیت‌بخشی بین‌المللی ارتقا دهد (ساکما: ۶۹۹۳۷-۲۹۳، ۳۵۱۸۳/۳۰؛ کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۵۶، ۶۹). انتقال دفتر باشگاه از میدان فردوسی به ایرانشهر شمالی نیز بخشی از این استراتژی نمادین بود (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۱۱۶): حرکتی برای نزدیک کردن باشگاه به لایه‌های شهری مدرن و مراکز تصمیم‌گیری فرهنگی و اقتصادی.

هرچه لاینیزم در ایران گسترش یافت، شکاف میان «خیرخواهی» و «بی‌اعتمادی امنیتی» نیز عمیق‌تر شد. گزارش‌های ساواک علیه باشگاه‌ها که با تأثیر از بازتاب نگاه چپ‌گرایان شوروی‌گرا بود، بخشی از میدان رقابت ایدئولوژیک دوران جنگ سرد به شمار می‌رفت. این انتشار تا آنجا شیوع یافت که در یکی از اسناد ساواک مورخه ۱۳۴۸/۴/۹ ادعا شد دسیسه‌هایی به واسطه نفوذ اعضای خارجی باشگاه در میان ایرانیان رخ داده و ضرر هنگفتی به بودجه کشور وارد آورده است. چون این اعضا به واسطه مصونیت بین‌المللی‌شان از دسترس مأمورین ایران در امان بودند، ساواک خواستار تعطیلی این مجموعه و اخراج افراد خارجی وابسته به آن شد. مشابه این دیدگاه در دیگر اسناد نیز شایان توجه است که از توسعه فعالیت‌های آن ناخرسند بودند و پیوسته علیه آن در نزد شاه بدگویی می‌کردند (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۵۷-۶۱). بخشی از این اتهامات بازتاب واقعیات ساختار قدرت و محصول فضای روانی و سیاسی زمانه بود؛ فضایی که در آن هر سازمان جهانی دارای پیوندهای فرامرزی، به‌سادگی در مظان اتهام جاسوسی قرار می‌گرفت. از همین رو، هنگامی که رادیو پیک، وابسته به حزب توده، این تشکل را یکی از «شعبات سیا» معرفی کرد، بخشی از نبرد تبلیغاتی گسترده‌تری بود که میان بلوک شرق و غرب بر سر «به سوی خود کشاندن نهادهای مدنی» جریان داشت (همان: ۶۲، ۱۸۷).

در فرایند برگزاری جشن‌های ۲۵۰۰ ساله، هریک از نهادها و مؤسسات موظف به مشارکت در برگزاری باشکوه آن شدند. با نفوذ عمیقی که این باشگاه میان جامعه مدنی داشت، موظف گردید تا امکانات و توانمندی‌های خود را در اختیار این حرکت تحمیلی قرار دهد. بنابراین، در دهمین نشست سالانه مشهد از ۲۴ تا ۲۶ اردیبهشت ۱۳۴۹ با حضور ۳۸۶ نفر از ۴۴ باشگاه منطقه ۳۵۴ الف و ۱۷ باشگاه منطقه ۳۵۴ ث، به تصویب رسانده شد. ضمن بررسی قابلیت‌ها اجرای موارد زیر به تصویب رسانده شد. بنا به این دستور، برگزاری مسابقه بین دانش‌آموزان دوره متوسطه با موضوعات «آثار برگزاری جشن‌های ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی در دنیا و آینده ایران، پیشرفت‌های نوین اجتماعی و انسانی، بهبود محیط زندگی و اعتلای فکری همشهریان، توجه به مستمندان و برآوردن نیاز آنان، رشد و پیشرفت‌های اقتصادی و مبارزه با بی‌سوادی از طریق سپاه دانش»، انتشار تاریخ مدون ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی ایران، ارائه ۲۵۰۰ طرح عمرانی و درمانی، راهنمایی مهمانان خارجی در روز جشن به وسیله شیرزنان و شیرمردان، نصب تابلوهایی با آرم لاینز در جاده‌ها برای راهنمایی شهرها و روستاهای ناشناخته صورت بگیرد. مسابقه‌های دانش‌آموزی با موضوعاتی چون «پیشرفت‌های نوین»، «اعتلای فکری همشهریان»، یا حتی «ضرورت پیوستن به قرارداد وین» به کانالی برای انتقال ارزش‌های حاکمیت تبدیل شد. با به‌کارگیری عنوان‌هایی چون «شیرزنان و شیرمردان» در جشن‌ها و نیز ۲۵۰۰ طرح خدماتی، ایرانی مدرن و منضبط القا شد. لاینزم در این دوره، به دلیل ساختار بین‌المللی و شبکه نخبگانی خود، ابزاری مناسب برای حاکمیت بود تا پیام جشن‌های ۲۵۰۰ ساله را در جامعه داخلی و در برابر جهان بازتاب دهد.

رخدادهای منطقه‌ای دهه ۱۳۵۰، لاینزم ایران را از یک مجموعه اجتماعی - خدماتی فراتر برد و آن را در موقعیتی قرار داد که ناگزیر با سیاست خارجی و امنیتی پیوند می‌خورد. لاینز به‌مثابه یک نهاد خیریه، به‌عنوان «کنشگری میانجی» در میدان سیاست منطقه‌ای عمل می‌کرد؛ کنشگری که در برخی موارد کارکردی مکمل و در برخی دیگر کارکردی نمادین در کنار دولت داشت. اخراج گسترده ایرانی‌الصل‌ها از عراق در اوایل دهه ۱۳۵۰ ش، برای دولت بحرانی انسانی ایجاد کرد؛ اما این بحران هم‌زمان فرصتی برای ابراز وجه «بشردوستانه» حکومت نیز بود. مشارکت باشگاه‌هایی مانند همدان که به‌تازگی کار خود را با محوریت عمران منطقه‌ای در هتل بوعلی آغاز کرده بود در جمع‌آوری کمک و ارسال منابع، اقدامی خیرخواهانه و بسیج نهادهای اجتماعی دانست تا از التهاب عمومی بکاهد و از طریق یک شبکه نیمه‌مدنی، فشارهای سیاسی بحران را مدیریت کند (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۲، ۳۲۵، ۳۷۰).

افزایش تعداد باشگاه‌ها در آذر ۱۳۵۰ و تقسیم آن‌ها به سه یا چهار منطقه، از یک‌سو بیانگر گسترش شبکه لاینز بود و از سوی دیگر، نسبت کارآمدی سازمانی را آشکار می‌کرد (کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۲۰۳). منطقه ۳۵۴ الف با بیش از سی باشگاه فعال، نشان‌دهنده تمرکز نخبگان و منابع در شهرهای بزرگ بود (ساکما: ۵۰/۱۰/۸).

۶۹۹۳۷-۲۹۳): درحالی که تبدیل منطقه ۵۴ ث به «منطقه موقت» به سبب غیرفعال بودن سی باشگاه، حکایت از شکاف میان رشد کمی و کیفیت فعالیت داشت (ساکما: ۴۹/۱۲/۸، ۶۹۹۳۷-۲۹۳).

منطقه ۳۵۴ در آخرین کنگره محلی افریقا، جنوب غربی آسیا در سال ۱۳۵۰ش (۱۹۷۱م) در شهر بیروت حضوری فعال داشت (ساکما: ۱۳۵۳/۷/۲۳، ۶۳۸۳۲-۲۹۳). این تحول در اوایل دهه ۱۳۵۰ را نمی توان فقط با فهرست کردن زمان و مکان کنگره ها توضیح داد؛ این دوره، مرحله ای است که کنگره های محلی و ملی به ابزاری راهبردی برای شبکه سازی نخبگان، تثبیت هویت سازمانی و پیوند آن با ساختارهای بین المللی تبدیل شدند. در کنفرانس های یازدهمین تا چهاردهمین کنگره سالانه مناطق ۳۵۴ (ساکما: ۵۰/۱/۲۱، ۶۹۹۳۷-۲۹۳، همان: ۵۰/۱۱/۱۹، ۶۹۹۳۷-۲۹۳، همان: ۱۳۵۳/۶/۱۳۵۳، ۶۹۹۳۷-۲۹۳، همان: ۵۲/۱۰/۸، ۶۹۹۳۷-۲۹۳). که در مراکز استان های شمالی و غربی و مرکز کشور برگزار گردید، خواسته شد تا اساسنامه باشگاه جوان شیران (لئو) در تهران چاپ و توزیع کنند (همان: ۵۰/۱۱/۱۹، ۶۹۹۳۷-۲۹۳). و از همه باشگاه ها خواسته شد نمایشگاهی از دستاوردهای شهری خود را برگزار کنند (همان: ۶۹۹۳۷-۲۹۳؛ ۱۳۵۱/۱۰/۱۷؛ همان: ۶۹۹۳۷-۲۹۳؛ ۵۱/۱۰/۱۷؛ ۱۳۵۲/۱/۲۲) و جمع بندی دستاوردهایشان را برای ارائه در پنجاه و هفتمین کنگره جهانی (۱۲-۱۵ تیر ۵۳) سانفرانسیسکو آماده نمایند (همان: ۵۲/۶/۲۰، ۶۹۹۳۷-۲۹۳).

یکی از فعالیت های باشگاه ها توسعه فضاهای آموزش عالی بود. از این روی، سید حسین فلاح نوشیروانی از اعضای خیراندیش باشگاه بابل پس از اهدای زمینی به مساحت شانزده هکتار و یازده هزار متر مربع با کمک دیگر اعضا پس از چهار سال ساخت دانشگاه فنی را به اتمام رسانید و با نام دانشکده فنی نوشیروانی دانشگاه مازندران، در سال ۱۳۵۲ اقدام به جذب دانشجو کرد (زندگی نامه مرحوم نوشیروانی، <https://int.nit.ac.ir/fa/page/401>: کلپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۱، ۲۴۷). گزارش این فعالیت همراه با دیگر دستاوردهای منطقه ۳۵۴ توسط محمد دری به پنجاه و هشتمین کنگره جهانی در دالاس تگزاس (ساکما: ۶۳۸۳۲-۲۹۳؛ ۱۳۵۴/۲/۲۴، همان: ۱۳۵۳/۵/۲۶، ۶۹۹۳۷-۲۹۳). برده شد. در این کنفرانس ۳۵۰۰۰ دلار برای حوادث غیرمترقبه آمریکای لاتین (همان: ۶۰۶۸۹-۲۹۳) اختصاص داده شد. البته ایران توانست ارتقاء حضور زنان در باشگاه های دهه ۷۰ میلادی شیرزنان در قلهک، تجریش و فردوسی، باشگاه زنان پهلوی مورخه ۵۳/۳/۱۸ در بندر انزلی نیز تشکیل شد (کلپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۲، ۳۲۵). پس از گذشت ۱۳ سال از تشکیل اولین باشگاه در گیلان، باشگاه زنان پهلوی در ۵۳/۳/۱۸ در بندر انزلی تشکیل شد (کلپ لاینز به روایت اسناد ساواک ۱۳۹۰: ج ۲، ۳۲۵). رشد حضور منطقه ۳۵۴ تا آنجا افزایش یافت که از میان بیش از چهل هزار نماینده سید خلیل الله کازرونی مقام مدیر بین المللی ناحیه افریقا، جنوب و جنوب غربی آسیا را به دست آورد.

و این نشانه ارتقای منزلت نهادی ایران در ساختار جهانی آن، تبدیل به حلقه‌ای رسمی در مدیریت منطقه‌ای و ایجاد حضور در نهادهای مدنی جهانی بود (ساکما: ۱۳۵۳/۵/۲۷، ۶۹۹۳۷-۲۹۳).

پس از وقوع سیل بنگلادش مسئولیت جمع‌آوری اعانه و رساندن آن به سیل‌زدگان اعتبار ویژه‌ای به منطقه ۳۵۴ داده شد (ساکما: ۱۳۵۳/۵/۳۰، ۶۳۸۳۲-۲۹۳). به دلیل همین فعالیت‌ها بود که باشگاه‌های تابع این منطقه به مناسبت ۲۴ اکتبر سالروز رسمیت یافتن سازمان ملل نمایشگاه‌هایی در زمینه دستاوردهای بشردوستانه برگزار کردند (ساکما: ۱۳۵۳/۷/۳، ۶۳۸۳۲-۲۹۳). این حد از موفقیت برای جریان‌های اسلام‌گرا ایجاد زاویه نمود و درمقابل، قطعنامه کنفرانس جهانی سازمان‌های اسلامی مکه با حضور ۱۴۰ نماینده از کشورهای اسلامی به‌ویژه هیئت نمایندگی بزرگی از کشور مصر، انجمن‌های فراماسونگری، باشگاه‌های روتاری لاینز و جنبش‌های تسلیح اخلاقی و برادران آزادی، محکوم و از مسلمانان خواسته شد پیوندشان را بی‌درنگ از این سازمان‌ها ببرند و لژهای وابسته بدان‌ها را ببندند؛ در صورت ماندن بر این پیمان عهده‌دار شدن امور اسلامی بر آنان حرام دانسته شد (۱۰-۱۱: Safwat, Freemasonry in the Arab World). در پاسخ به این حرکت مصادف با شهادت امام علی(ع) روز خدمت جهانی لاینز، به‌جای شکلات و شیرینی، پارچه چادر نماز، پیراهن، روپوش و لوازم‌التحریر بسته‌بندی‌شده در پرورشگاه‌ها، بیمارستان‌ها و دبستان‌های جنوب شهر تهران توزیع شد (ساکما: ۱۳۵۳/۷/۳، ۱۳۵۳/۷/۲۲، ۶۳۸۳۲-۲۹۳).

در حرکت دیگری باشگاه‌های جدیدی را ایجاد نمودند (ساکما: ۱۳۵۳/۷/۵، ۶۳۸۳۲-۲۹۳؛ همان، ۱۳۵۳/۷/۳۰، ۶۳۸۳۲-۲۹۳؛ همان، ۶۰۶۸۹-۲۹۳) و با دعوت از آقای جانی بالبو و همسرش، رئیس این اتحادیه بین‌المللی ضمن اعطای نشان‌ها و تقدیر از شیرمردان و شیرزنان و تعیین یک دلار اعانه برای کمک به طرح‌های مدنظر و اعزام هیئتی از کلوب ایران به کنگره محلی باشگاه‌های افریقا، جنوب غربی آسیا شهر کلمبو پایتخت کشور سری‌لانکا، تلاش نمودند تا در فضای آشفته جامعه ایرانی اقتدار و نفوذ خود میان اعضا را حفظ کنند (ساکما: ۱۳۵۳/۷/۳؛ ۱۳۵۳/۷/۲۲، ۶۳۸۳۲-۲۹۳، همان: ۱۳۵۳/۷/۲۲، ۱۳۵۳/۷/۲۲، ۱۳۵۳/۷/۲۳). همان: ۱۲-۱۸ ژانویه ۱۹۷۵ (۲۲-۲۸ دی ۱۳۵۳)، همان: ۶۳۸۳۲-۲۹۳، همان: ۱۳۵۳/۷/۲۳، ۶۳۸۳۲-۲۹۳).

این حرکت‌ها توفیق چندانی بر حفظ جایگاه این مجموعه نداشت حتی گردانندگان امور آن کوشیدند اعضا را به بهانه بیستمین سال تاسیس کلوب و پنجاهمین سال فعالیت باشگاه لاینز بین‌المللی نمایشگاه مفصلی را برگزار نمایند (ساکما: ۱۳۵۴/۱۲/۱۷، ۶۳۸۳۲-۲۹۳، همان: ۶۳۸۳۲-۲۹۳). اما با غبارآلود شدن فضای مناسبات جهان غرب با بی‌سروسامانی و افزایش فشارهای جریان‌های چپ‌گرای داخلی، لاینز نتوانست به حیات اجتماعی خود در ایران ادامه دهد و از سرعت

آن به تدریج کم شد تا آنجا که جمعی از فعالان این حوزه در انفجار رستوران خوانسالار در شب ۲۲ مرداد ۱۳۵۷، کشته شدند و ضربه سنگینی بر مناسبات جامعه مدنی با نهادهای بین‌المللی وارد آمد. البته شرح ابعاد این انفجار خود یکی از موضوعات رمزآلود و پیچیده واپسین روزهای منتهی به انقلاب است.

۱۰. نتیجه‌گیری

آمریکا با استفاده از فرصت میزبانی سازمان ملل متحد، شعار آزادی و حقوق بشر را سرلوحه مناسبات بین‌المللی‌اش قرار داد و از این کلپ‌ها برای مقابله با بلوک شرق استفاده نمود؛ در نتیجه توانست بخش چشمگیری از نگاه‌های جهان سومی را به خود اختصاص دهد. اما حکومت پهلوی اقتدارگرا هرچند در برهه‌هایی از این فعالیت در راستای توجیه و مشروعیت بین‌المللی خود بهره جست، به تدریج، نفوذ این انجمن‌ها را در جامعه مدنی و اختلاط نهادهای اجتماعی با مؤسسات بین‌المللی، مغایر با امنیت خود تلقی نمود. کلپ بین‌المللی لاینز با اهداف اجتماعی و خیرخواهانه، بر پایه دوستی و مودت بین اعضا، فعالیت‌های بین‌المللی و خدمت به هم‌نوع تلقی شده است و از فروردین ۱۳۳۶ تا بهمن ۱۳۵۷، بیشترین حضور را در صحنه‌های اجتماعی داشته است. به‌طور طبیعی، این مجموعه‌ها به دلیل پیچیدگی و چندوجهی بودن در عموم تحقیقات و مطالعات، نیز اهدافی که عاملان و مجریان اصلی آن دنبال می‌کردند و نیز نگاه حاکمیتی که به خود گرفت، همواره با تردید، نقد و در مواردی غفلت پژوهشی مواجه شده است. طبق ادعای منابع بررسی شده، باشگاه‌های لاینز بین‌المللی نسبت به سایر باشگاه‌های خدمتی در سه صفت ممتاز بودند: یکی تعداد باشگاه و عده عضو که بزرگ‌ترین سازمان خدمتی جهان بودند؛ دیگر اینکه ترویج و رشد لاینزم در جهان سریع‌تر از سایر باشگاه‌های خدمتی صورت گرفت؛ سوم اینکه تعداد برنامه‌هایی که در هر سال برای خدمت به بشریت اجرا می‌شد، از برنامه‌های سازمان‌های همانند افزون بود. یکی از شاخصه‌های کلپ لاینز، تفاوت گردانندگان آن با دیگر مؤسسات بین‌المللی است. مسئولیت دیگر تشکل‌ها با افراد غیربومی بود؛ اما مسئول منطقه و دیگر مناطق این کلپ بین‌المللی از ابتدا تا پایان کارش از اعضای عالی‌رتبه لشکری و کشوری یا هیئت علمی و رؤسای دانشگاه‌ها و مؤسسات عالی بوده‌اند. به باور بنیانگذاران کلپ‌های بین‌المللی، کلپ‌ها به دنبال ایجاد نظام به‌هم‌پیوسته و متشکل برای بهبود شرایط زیست همگانی، با اراده و حرکت اعضا، کلپ را در تمام این سیستم جهانی در جهت منافع مشترک به حرکت درمی‌آوردند؛ اما همواره به ارتباط با سازمان‌های اطلاعاتی و بهره‌برداری سیاسی متهم بودند. البته باید توجه داشت که نمی‌توان وجود رقابت بین کانون‌های قدرت شرق و غرب را در توسعه این کلپ‌ها و فعالیت‌های که برگزیدند، نفی کرد. علاوه بر موارد اساسی فوق، در مورد ایران، از همان آغاز، در غالب ادبیات مدرن بین‌المللی با برخی الگوهای فرهنگی و سنت‌های نیکوکاری رایج در جامعه سازگاری پیدا کرد و سنت‌گرایان و جریان‌های متمایل به مدرنیسم، هم‌زمان، جذب فعالیت‌های عام‌المنفعه منطبق با منشور لاینز شدند؛ زیرا گسترش فعالیت‌هایی چون شیرمردی و آئین آن، از سنت‌های قدیم ایرانی بود. حکمرانی برای گسترش ظرفیت‌های رفاهی برای جامعه، در بسیاری از حوزه‌ها نیازمند سازمان‌های مکمل بود. در دوره موردنظر، جامعه مدنی مستقل و فراگیر، ضعیف بود؛ اما هم‌زمان اشکال متعددی از

انجمن‌ها، باشگاه‌ها و سازمان‌های خدماتی رشد کردند که اغلب در پیوند با دولت، نخبگان اقتصادی و پروژه نوسازی بودند و از مسیر خدمت‌رسانی، همزمان سرمایه اجتماعی و منزلت طبقاتی تولید می‌کردند. از این رو، لاینز هم به‌عنوان یک انجمن خیریه و هم یک نهاد میانجی در مرز میان دولت، بازار و جامعه حرکت می‌کرد. همزمان با این که نگاه امنیتی حکومت، بسیاری از نهادهای اجتماعی را با بدبینی همراه کرده بود اما، این رویکرد به تدریج تغییر یافت و در نگاه حکومت ابزاری بالقوه برای کنترل و هدایت فعالیت‌های مدنی و نیز دلیلی برای توجیه و مشروعیت بین‌المللی تلقی گردید. به‌واسطه عضویت فعالان دستگاه‌های دولتی در این کلوپ، ظرفیت‌هایی برای کاهش فاصله میان دولت و جامعه ایجاد شد؛ اگرچه این ظرفیت‌ها به‌طور کامل محقق نشد و دسترسی عمومی و مشارکت برابر همچنان محدود باقی ماند. البته دستگاه‌های امنیتی و حامیان فکری جریان‌های چپ‌گرای متمایل به شوروی نیز در این خط‌مشی و کم‌اثر بودن آن بی‌سهم نبودند و آن را تقویت نمودند. چراکه جهان کمونیست همواره نگران رشد افکار جامعه مدنی آمریکامحور (غربگرا) در مناطق نفوذ سابق خود بود و برای از انزوا درآوردن خود، وابستگی این مجموعه‌ها را به امپریالیست، دستمایه تخریب و تضعیف دستاوردهای لاینز نمود. اگرچه ماه‌های نخست پس از انقلاب و تحول ساختار حکومت نیز این کلوپ‌ها به دنبال تداوم دستاوردهایشان بودند، ولی به دستور شورای انقلاب منحل گردیدند و با فروپاشی شوروی و تضعیف نقش نفوذی آن، فعالیت‌های بشردوستانه‌شان در جهان به هم‌نشینی‌های ساده محدود گردید. به نظر می‌رسد فعالیت این نهاد و سایر نهادهای مشابه تا حد زیادی در تعامل با ساختارهای قدرت و جریان‌های فکری اثرگذار شکل گرفته است. البته در این میان حکومت هم در مقاطعی از یک طرف با فشار بین‌المللی و از طرف دیگر، در راستای توجیه عملکرد خود تسهیل‌گری و همراهی با این نوع نهادها داشته است.

کتاب‌نامه

- آبادیان، حسین (۱۳۸۷)، دو دهه واپسین حکومت پهلوی، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- امیدی، رضا؛ غفاری، غلامرضا (۱۳۹۰)، کیفیت زندگی، شاخص توسعه اجتماعی، تهران: شیرازه کتاب ما، شیرازه، پردیس دانش.
- برمن، ادوارد (۱۳۷۳)، کنترل فرهنگ: نقش بنیادهای کارنگی، فورد و راکفلر در سیاست خارجی آمریکا، ترجمه حمید الیاسی، تهران: نشر نی.
- توسلی، غلامعباس؛ حسینی نجاتی، سید محمود (۱۳۸۳)، «واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران»، دوره ۵، ش ۲، ص ۳۲-۶۲.

چامسکی، نوام (۱۳۷۰)، دههٔ جنگ سرد، ترجمهٔ شاهرخ وزیری، تهران: پارسا.

حائری، عبدالهادی (۱۳۶۸)، تاریخ جنبش‌ها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی، مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.

حقوق بین‌المللی بشردوستانه: پاسخ به پرسش‌های شما (۱۳۹۶)، تهران: کمیتهٔ بین‌المللی صلیب سرخ.

حماده، حسین عمر (۱۹۸۲)، *الروتاریه و الروتاریون و حتمیه انهیار الحركات السریه الهدامه*، دمشق: بی‌نا.

رائین، اسماعیل (۱۳۵۷)، *فراموشخانه*، ج ۲، تهران: بی‌جا.

روبین، باری (۱۳۶۳)، *جنگ قدرت‌ها در ایران*، ترجمهٔ محمود مشرفی، تهران: آشتیانی.

سناری فر، محمد (۱۳۹۹)، *بن‌مایه‌های توسعه‌یافتگی و توسعه‌نیافتگی*، تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.

عبداللهی، محسن؛ بشیری موسوی، مهشید (۱۳۴۹)، «نقش سازمان‌های جامعه مدنی در فقرزدایی»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، س ۱۵، ش ۵۹.

فوران، جان (۱۳۷۷)، *مقاومت شکننده: تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا سال‌های پس از انقلاب اسلامی*، ترجمهٔ احمد تدین، تهران: خدمات فرهنگی رسا.

کلوپ لاینز به روایت اسناد ساواک (۱۳۹۰)، ج ۱ و ۲، تهران: مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات.

کمالی، مسعود (۱۳۸۱)، *جامعه مدنی، دولت و نوسازی در ایران معاصر*، ترجمهٔ کمال پولادی، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران (انتشارات باز).

مارکوزه، هربرت؛ هابرماس، یورگن؛ بنیامین، والتر و دیگران (۱۳۸۱)، *مارکسیسم غربی و مکتب فرانکفورت*، مقدمه و ترجمهٔ رضا نجف‌زاده، تهران: قصیده‌سرا.

مک‌ویلیامز، و. س.؛ پیوتروفسکی، ه. (۱۴۰۰)، *تاریخ جهان بعد از جنگ جهانی دوم*، ترجمهٔ فاطمه شاداب، تهران: انتشارات ققنوس.

نامه‌های امیرکبیر به انضمام رسالهٔ نوادرالامیر (۱۳۷۱)، به کوشش علی آل‌داود، تهران: نشر تاریخ ایران.

منابع انگلیسی:

- Coil, Henry Wilson. "Masonic Fraternity". E.A. Vol, ۱۸(۱۹۶۶), pp.۳۸۶-۸۹.
- George R. Means and Chesley R. Perry, "Rotary Club", EA, Vol. ۱۹(۱۹۶۱), P.۵۶۹.
- Hall, P. D. (۱۹۹۲). *Inventing the Nonprofit Sector*.
- Hayat, Amir Daniel, Kou, Xiaonan, Mesch, Debra J. , Osili, Una Okonkwo. (۲۰۱۴). *The Global Dynamics of Gender and Philanthropy in Membership Associations: A Study of Charitable Giving by Lions Clubs International Members*. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, ۴۳(۲S), ۳۰۵S-۳۲۷S
- Hunter, Frederich M. *A Study of an Interpretation of the Regius Manuscript: the Beginnings of Anglo-Saxon Masonry as an Ever-Widening Road to Freedom*. Oregon, U.S.A, ۱۹۵۲.
- J. Raymond Tiffany, "Rotary International and Rotary Clubs", EA, vol. ۲۳(۱۹۶۶), pp.۷۱۳-۱۴
- Katouzian, H. (۱۹۸۱). *The Political Economy of Modern Iran*, ۱۹۲۶-۱۹۷۹.
- Parsa, M. (۱۹۸۹). *Social Origins of the Iranian Revolution*
- Putnam, Robert D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, ۲۰۰۰.
- Safwat, *Freemasonry in the Arab World*, pp. ۱۰-۱۱
- Salamon, L. M., & Anheier, H. K. (۱۹۹۶). *The Emerging Third Way: Comparative Perspectives on the Welfare State*
- Svidronová, M. M., Kašćáková, A., & Krátky, B. (۲۰۲۴). *Investigating the Relationship Between the World Giving Index and the Donations in Lions Clubs International Foundation*. *Institutiones Administrationis – Journal of Administrative Sciences*, ۴(۱), ۷۴-۸۹.
- Urant, will and Ariel. *The Story of Civilization. Vol X: Rousseau and Revolution*. New York, ۱۹۶۷.

جلسه از انتشار